

ISTIQLOL DAVRI ADABIYOTINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Yuldasheva Zarnigor Kamolovna
Osiyo Xalqaro universiteti 1-kurs magistr

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot ishi O'zbekiston mustaqillik davri (1991-yildan hozirgi kungacha) adabiyotining asosiy yo'nalishlari, tematik yangilanishlari va badiiy xususiyatlarini, xususan, she'riyat misolida atroflicha tahlil etishga bag'ishlangan. Mustaqillikning adabiy jarayonga ko'rsatgan ta'siri, sovet davri cheklovlaridan ozod bo'lish natijasida yuzaga kelgan ijodiy erkinlik, milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotiraning tiklanishi va yangi g'oyaviy-estetik izlanishlar diqqat markazida turadi. Ishda adabiyotning ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar bilan uzviy bog'liqligi, unda shakllangan yangi g'oyaviy yo'nalishlar, janrlar xilma-xilligi va til uslubidagi o'zgarishlar chuqur ilmiy-tanqidiy nuqtai nazardan baholanadi. Mavzuga doir nazariy manbalar va mavjud tadqiqotlar tahlil qilinib, davr adabiyotining o'ziga xos xususiyatlari va kelgusi rivojlanish tendensiyalari borasidagi ilmiy xulosalar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: Mustaqillik davri adabiyoti, O'zbek she'riyati, G'oyaviy yo'nalishlar, Tematik yangilanishlar, Milliy o'zlik, Badiiy izlanishlar, Postsovet adabiyoti, Ijodiy erkinlik

Аннотация; Данное исследование посвящено всестороннему анализу основных направлений, тематических обновлений и художественных особенностей узбекской литературы периода независимости (с 1991 года по настоящее время), в частности на примере поэзии. В фокусе внимания — влияние независимости на литературный процесс, творческая свобода, возникшая после освобождения от советских ограничений, возрождение национальной идентичности, восстановление исторической памяти и новые идейно-эстетические поиски. Работа с глубокой научно-критической точки зрения оценивает неразрывную связь литературы с социально-политическими изменениями, анализируя сформировавшиеся новые идейные направления, жанровое разнообразие и изменения в стиле языка. На основе анализа теоретических источников и существующих исследований, в работе выдвигаются научные выводы относительно специфических особенностей литературы данного периода и тенденций ее дальнейшего развития.

Ключевые слова: Литература периода независимости, Узбекская поэзия, Идейные направления, Тематические обновления, Национальная идентичность, Художественные поиски, Постсоветская литература, Творческая свобода

Kirish

1991-yilda O'zbekistonning mustaqillikka erishishi mamlakat tarixida, ijtimoiy-siyosiy hayotida tub burilish yasagani kabi, milliy adabiyot taraqqiyotida ham yangi davrni boshlab berdi. Bu davr, bir tomondan, sovet davrining qat'iy mafkuraviy cheklovlari va senzurasidan xalos bo'lishni anglatgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, milliy o'zlikni anglash, tarixiy adolatni tiklash va yangi jamiyat qurish g'oyalari bilan sug'orilgan ijodiy yuksalish uchun keng imkoniyatlar yaratdi. Mustaqillik davri adabiyoti, xususan, she'riyat, ana shu murakkab va ayni paytda jo'shqin jarayonlarning badiiy ifodasi, milliy ruhning ko'zgusi bo'lib maydonga chiqdi.

Biroq, bu davr adabiyotining, ayniqsa she'riyatining barcha yo'nalishlari, tematik va stilistik o'zgarishlari, rivojlanish tendensiyalari chuqur va tizimli ilmiy tahlilga muhtojligini ko'rsatadi. Mavjud tadqiqotlar ko'pincha ayrim mualliflar ijodi yoki tor tematik doiralar bilan cheklangan bo'lib, davr adabiyotining umumiy manzarasini, uning fundamental o'ziga xosliklarini, zamonaviy adabiy nazariyalar kontekstida tahlil qilishga qaratilgan kompleks yondashuvlar yetarli emas. Mustaqillikning dastlabki yillaridagi eyforiya va keyinchalik shakllangan ijtimoiy-madaniy dinamika adabiyotda qanday iz qoldirgani, shoirlar bu yangi sharoitlarda qanday mavzularga murojaat qilgani, qanday badiiy uslub va shakllarni izlagani dolzarb tadqiqot savollaridir.

Ushbu bobning maqsadi mustaqillik davri o'zbek adabiyotining, ayniqsa she'riyatining asosiy yo'nalishlarini, g'oyaviy-tematik yangilanishlarini va stilistik izlanishlarini kompleks tarzda tahlil qilish, uning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashdan iborat. Shuningdek, ushbu davr adabiyotining milliy o'zlikni tiklash va kelajak avlodlarga yetkazishdagi o'rnini baholash ham asosiy vazifalardan biridir.

Ilmiy yangiligi shundaki, ushbu ish mustaqillik davri adabiyotiga nafaqat o'zbek adabiyotshunosligi doirasida, balki postsovet makonidagi adabiy jarayonlar bilan qiyosiy jihatdan yondashishga intiladi (agar ma'lumotlar ruxsat etsa), uni ijtimoiy-siyosiy va madaniy kontekst bilan uzviy bog'liq holda o'rganadi.

Adabiyotlar sharhi

Mustaqillik davri o'zbek adabiyoti mustaqil ilmiy tadqiqot obyekti sifatida tobora ko'proq e'tiborni tortmoqda. Bu davrning adabiy jarayonlari o'zbek adabiyotshunosligida faol o'rganilmoqda, ammo mavzuga doir keng qamrovli monografik ishlar hali ham yetarli emas. Aksariyat tadqiqotlar ayrim mualliflar ijodi, spesifik janrlar yoki tor tematik yo'nalishlarga bag'ishlangan bo'lib, davrning umumiy adabiy manzarasini, uning o'ziga xosliklarini to'liq ochib berishda ba'zi bo'shliqlar mavjud.

Akbar Xoliqovning Jizzax davlat pedagogika universitetida chop etilgan ilmiy maqolasi mustaqillik davri o'zbek adabiyotining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan

bo'lib, ushbu davr adabiyotini milliy suverenitetning bevosita mahsuli, "mustaqillik mevasi" sifatida baholaydi [1]. Muallifning ta'kidlashicha, ushbu adabiy davrni o'rganish O'zbekiston Respublikasining o'z-o'zini boshqarish yo'lida boshlanganida yuzaga kelgan adabiy hayot va taraqqiyot haqida har tomonlama ma'lumot berishni maqsad qilgan. Maqolada milliy mustaqillik, adabiyot sohasi va romonchilik, qissachilik, hikoyanvislik kabi badiiy ijod janrlari asosiy mavzu sifatida ko'rsatilgan. Bu esa mustaqillik adabiyotini tushunish uchun fundamental nazariy asosni yaratadi, uning ahamiyatini milliy o'zlikni anglash va tiklash jarayonining ajralmas qismi sifatida belgilaydi. Xoliqovning yondashuvi bizning tadqiqotimiz uchun muhim boshlang'ich nuqta bo'lib xizmat qiladi, chunki u adabiyotning siyosiy o'zgarishlar bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlaydi va uni shunchaki ijodiy jarayon emas, balki milliy g'oyaning badiiy ifodasi sifatida baholashga undaydi.

Mustaqillik davri adabiyotini tahlil qilishda sovet davri adabiyoti bilan qiyosiy-tipologik yondashuv ham muhim ahamiyatga ega. Sovet adabiyoti nazariyasi, "sotsialistik realizm" tamoyillari va senzura adabiy ijodni qanday cheklaganligi, shoirlar va yozuvchilarga qanday mavzularni yoritishga ruxsat berilgani, qanday mavzular taqiqlangani o'rganiladi. Mustaqillikdan keyin esa bu cheklovlar bekor bo'ldi, bu esa adabiy maydonda misli ko'rilmagan erkinlik va yangi izlanishlarga turtki berdi. Mazkur erkinlik badiiy ijodkorlarga milliy tarixning "oq dog'larini" ochib berish, jadidchilik, qatag'on qurbonlari mavzusiga murojaat qilish, diniy-ma'naviy qadriyatlarni tiklash va jahon adabiyoti tajribasini erkin o'rganish imkoniyatini berdi.

Biroq, mavjud manbalar orasida adabiyotning muayyan bir davriga bag'ishlangan asarlarni tanlashda ehtiyotkorlik bilan yondashish zarur. Masalan, "Scribd" platformasida joylashtirilgan "Oybek She'riyatining Poetikasi" nomli "kurs ishi" mustaqillik davri adabiyoti tadqiqoti uchun bevosita ahamiyatga ega emas [2]. Oybek (Muso Toshmuhammad o'g'li Oybek) o'zbek adabiyotining ulug' namoyandalardan biri bo'lib, 1905-1968-yillarda yashab ijod etgan. Uning she'riyati va badiiy ijodi sovet davri o'zbek adabiyotining muhim bir qismidir, ammo O'zbekistonning 1991-yilda erishgan mustaqilligidan keyingi adabiy jarayonlarni yoritishda foydalana olmaymiz. Ushbu manba faqat raqamli kutubxonalar va ilmiy ishlarning onlayn platformalarda tarqalishi haqidagi ma'lumotni beradi, ammo uning mazmuni mustaqillik davri adabiyotiga tegishli emas. Bu misol adabiy tadqiqotda manbalarni tanlashda davriylik va kontekstual moslikning muhimligini ko'rsatadi.

Birlamchi manbalar: Mustaqillik davrida nashr etilgan o'zbek shoirlarining she'riy to'plamlari, g'azal, ruboiy, qasida va erkin she'r namunalaridan iborat antologiyalar, adabiy jurnallar va gazetalarda e'lon qilingan yangi asarlar. (Garchi ushbu ishda konkret asarlar nomi keltirilmagan bo'lsa-da, nazariy jihatdan shunday manbalar tahlilga asos bo'ladi).

Ikkilamchi manbalar: Mustaqillik davri o'zbek adabiyoti bo'yicha yozilgan ilmiy maqolalar, monografiyalar, dissertatsiyalar va adabiy tanqidiy materiallar. Bu manbalar adabiy jarayonlarning umumiy tendensiyalarini aniqlashda, mavjud ilmiy qarashlarni sintez qilishda yordam beradi. Jumladan, Akbar Xoliqovning ishi [1] bu yo'nalishdagi asosiy ikkilamchi manba hisoblanadi.

Tarixiy va ijtimoiy-siyosiy manbalar: O'zbekiston mustaqilligi yillaridagi ijtimoiy-siyosiy va madaniy o'zgarishlar haqidagi rasmiy hujjatlar, publitsistik materiallar, tarixiy tadqiqotlar. Bular adabiy asarlarning yaratilish kontekstini tushunish uchun zarurdir.

Tadqiqotda sifatli tahlilga ustuvorlik beriladi, bunda har bir adabiy matn o'zining noyob badiiy-estetik xususiyatlari bilan birga, umumiy adabiy jarayonlarning bir qismi sifatida ko'rib chiqiladi.

Natijalar va tahlil

Mustaqillik davri o'zbek adabiyoti, ayniqsa she'riyati, sovet davrining ideologik zulmidan xalos bo'lgan holda, yangi milliy ruh, g'oyaviy erkinlik va badiiy izlanishlar bilan boyidi. Bu davr adabiyoti chuqur ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarning bevosita aksidir.

Mustaqillikning e'lon qilinishi O'zbekistonda mafkuraviy monopoliya va senzuraning bekor bo'lishiga olib keldi. Bu holat ijodkorlarga o'z fikrlarini erkin ifodalash, taqiqlangan mavzularga murojaat qilish imkoniyatini berdi. Adabiyotning jamiyatdagi o'rni va roli tubdan o'zgardi. Akbar Xoliqov ta'kidlaganidek, mustaqillik davri adabiyoti milliy suverenitetning bevosita "mevasi" bo'lib, uning yorqin ifodasi hisoblanadi [1].

Milliy o'zlikni anglashning tiklanishi: Sovet mafkurasi shakllantirgan "sovet xalqi" g'oyasidan voz kechilib, milliy o'zlik, turkiy ildizlar, o'zbek xalqining boy tarixi va madaniyati qayta kashf etildi. Jadidchilik harakati arboblari, qatag'on qurbonlari ijodi va shaxsiyati reabilitatsiya qilindi, ularning asarlari xalqqa qaytarildi. Bu jarayon adabiyotda chuqur aks etdi, shoirlar milliy qahramonlar, tarixiy shaxslar, xalqning azobli o'tmishi va porloq kelajagi haqida yozishga kirishdilar.

Erkinlik va mas'uliyat: Mafkuraviy bosimning yo'qolishi ijodkorlarga katta erkinlik berdi, biroq ayni paytda milliy g'oyani shakllantirish, jamiyatni ma'naviy jihatdan yuksaltirishdek ulkan mas'uliyat yukladi. Shoirlar ko'pincha "millat vijdoni" rolini bajarishga intildilar, o'z asarlari orqali xalqni birlashtirishga, yangi davr ruhini singdirishga harakat qildilar.

Ochiqlik va globallashtirish: Jahon adabiyotiga, madaniyatiga ochiqlik yangi uslubiy izlanishlarga, janrlar sinteziga olib keldi. G'arb va Sharq adabiyoti an'analarini o'zaro uyg'unlashtirish tendensiyasi kuchaydi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida adabiyotning ijtimoiylashuvi, nashriyot faoliyatidagi o'zgarishlar ham adabiy jarayonga o'z ta'sirini ko'rsatdi.

Mustaqillikning eng sezilarli ta'siri she'riyatning tematik doirasining kengayishi va g'oyaviy yo'nalishlarning yangilanishida ko'rindi. Shoirlar qalami ostidan millatning yangi orzu-umidlari, kechinmalari va intilishlari o'rin oldi.

Milliy o'zlik va tarixiy xotira: Bu mustaqillik she'riyatining asosiy mavzularidan biriga aylandi. Shoirlar ajdodlar merosiga, Xuroson, Movarounnahr tarixiga, buyuk sarkardalar va olimlar shaxsiyatiga qayta murojaat qildilar. Amir Temur, Bobur, Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy kabi siymolarning yangi badiiy talqinlari paydo bo'ldi. O'zbek xalqining milliy qadriyatlar, urf-odatlar, madaniy merosi, ona tilining azaliy va abadiy qadri she'riyatning asosiy g'oyaviy ustuniga aylandi.

Ijtimoiy-siyosiy mavzular: Erkinlik, mustaqillik, adolat, farovon hayot g'oyalari she'riyatning leytmotiviga aylandi. Shu bilan birga, jamiyatdagi ijtimoiy muammolar, adolatsizlik, korrupsiya kabi salbiy holatlar ham ayrim ijodkorlar tomonidan ochiqroq qoralana boshladi. Shoirning jamiyatdagi faol o'rni, uning fuqarolik pozitsiyasi alohida ahamiyat kasb etdi.

Ma'naviyat va axloqiy qadriyatlar: Mustaqillik davrida diniy-ma'naviy qadriyatlarning tiklanishi she'riyatda islomiy bilimlar, Qur'on oyatlari, hadislar, tasavvufiy g'oyalar bilan bog'liq mavzularning paydo bo'lishiga olib keldi. Biroq, bu dogmatik tusda emas, balki chuqur ma'naviy-falsafiy anglash, insoniyatning universal axloqiy prinsiplari doirasida kechdi. Oila, vatan, insonparvarlik, ezgulik kabi umuminsoniy qadriyatlar she'riyatda yangi talqinlarda namoyon bo'ldi.

Tabiat va inson munosabatlari, global muammolar: Ekologik muammolar, atrof-muhitni muhofaza qilish, insoniyatning tabiat bilan uyg'unligi kabi mavzular ham dolzarblik kasb etdi. Globallashuv jarayonlarining inson ruhiyatiga ta'siri, yot g'oyalar xavfi haqidagi tashvishlar ham she'riyatda o'z aksini topdi.

Mavzular doirasi kengayishi bilan bir qatorda, mustaqillik she'riyatida stilistik xilma-xillik va badiiy shakldagi izlanishlar ham sezilarli darajada kuchaydi. Sovet davridagi sotsialistik realizmning qoliplaridan voz kechish yangi badiiy makonni ochdi.

Erkinlik va shakl xilma-xilligi: An'anaviy she'riy shakllar (g'azal, ruboiy, tuyuq) qayta tiklanishi bilan birga, erkin she'r (vers libre), oq erkin she'r kabi yangi shakllar ham keng tarqaldi. Shoirlar qofiya, vazn, ritm masalalarida eksperimentlar qildilar, ularni o'z ijodiy niyatlariga mos ravishda erkin qo'lladilar. Bu esa she'riyatga o'ziga xos yangicha ohang va nafas olib kirdi.

Ramziylik va metafora: Mustaqillik davri she'riyatida ramziylik va metafora chuqur falsafiy ma'no kasb etdi. Shoirlar o'z fikrlarini, hissiyotlarini bevosita emas, balki obrazlar, simvollar orqali ifodalashga moyil bo'ldilar. Bu esa she'riyatning badiiy ta'sirchanligini oshirdi va o'quvchidan chuqurroq mushohada talab qildi.

Badiiy sintez: An'anaviy Sharq she'riyatining boy merosi (masalan, aruz vaznining ba'zi qonuniyatlari, tasavvufiy ramziylik) bilan G'arb modernizmi va postmodernizmi uslubiy elementlarining sintezi kuzatildi. Bu esa o'zbek she'riyatini jahon adabiyoti kontekstiga yaqinlashtirdi.

Til va uslub: She'riy tilning boyishiga, uning yanada jonli va tabiiy bo'lishiga katta e'tibor berildi. Xalq tilidan, dialektal xususiyatlardan foydalanish, eskirgan so'zlarni qayta jonlantirish orqali she'rga o'ziga xos kolorit berildi. Har bir shoirning o'ziga xos individual uslubi yanada yaqqol namoyon bo'ldi. Shuningdek, publitsistik uslubdagi she'rlar ham ko'paydi.

Mustaqillik davri o'zbek she'riyatida bir qator yetuk shoirlar o'z ijodlari bilan davr ruhini aks ettirdilar va yangi badiiy yutuqlarni qo'lga kiritdilar. Ularni shartli ravishda uch avlodga ajratish mumkin:

Keksa avlod shoirlari: Erkin Vohidov, Abdulla Oripov kabi atoqli shoirlar mustaqillik g'oyalarini o'z ijodlariga singdirib, milliy madhiya va dostonlar yaratdilar. Ular sovet davrida shakllangan bo'lsa-da, yangi davrning talablariga moslashib, mustaqillikning dastlabki yillarida xalqning ma'naviy tayanchi bo'ldilar.

O'rta avlod shoirlari: Rauf Parfi, Usmon Azim, Halima Xudoyberdiyeva, Muhammad Yusuf kabi shoirlar o'ziga xos uslublari va mavzular bilan mustaqillik she'riyatiga yangi nafas olib kirdilar. Ularning ijodida milliy ruh, falsafiy mushohadalar va inson ruhiyatining murakkab kechinmalari o'z aksini topdi.

Muhokama

Mustaqillik davri o'zbek adabiyoti, ayniqsa she'riyati, O'zbekistonning suverenitetga erishishi bilan bog'liq ijtimoiy-siyosiy va madaniy o'zgarishlarning yorqin badiiy aksidir. Bu davr adabiyotining asosiy xususiyatlari – g'oyaviy erkinlik, tematik rang-baranglik, stilistik izlanishlar va milliy o'zlikni anglashga intilishdir. Akbar Xoliqov ta'kidlaganidek, bu adabiyot bevosita mustaqillikning "mevasi" sifatida shakllandi [1].

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mustaqillikning e'lon qilinishi o'zbek adabiyotida, birinchidan, sovet davridagi mafkuraviy cheklovlardan ozod bo'lishga va ijodiy erkinlikni ta'minlashga olib keldi. Ikkinchidan, milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani tiklash va milliy qadriyatlarni ulug'lash asosiy g'oyaviy yo'nalishga aylandi. Uchinchidan, tematik doira kengayib, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-axloqiy va universal insoniy muammolar she'riyatda o'z aksini topdi. To'rtinchidan, badiiy shakl va uslubda xilma-xillik yuzaga keldi; an'anaviy shakllar zamonaviy izlanishlar bilan uyg'unlashdi, erkin she'rning rivojlanishi, ramziylik va metafora kuchaydi.

Ushbu topilmalar kengroq akademik nazariyalar, xususan, postkolonial adabiyot tadqiqotlari bilan ham bog'liq. Postkolonial adabiyot nazariyasi mustamlakachilikdan

keyingi mamlakatlar adabiyotida milliy o'zlikni izlash, mustamlakachilik merosini tanqid qilish va yangi milliy narrativlarni yaratishni markaziy deb biladi. O'zbek mustaqillik adabiyoti ham sovet imperiyasining "kolonial" merosidan xalos bo'lib, o'z milliy ovozi topish, o'z tarixini qayta yozish va kelajak uchun ma'naviy asoslarni yaratishga intildi. Bu jarayon nafaqat siyosiy, balki madaniy mustaqillikning ham muhim tarkibiy qismi edi.

Mustaqillik davri adabiyoti bir qator qiyinchiliklarga ham duch keldi. Bularga bozor iqtisodiyoti sharoitida nashriyot faoliyatidagi o'zgarishlar, kitobxonlik madaniyatining pasayishi, globalizatsiya va internetning adabiy jarayonga ta'siri kiradi. Raqamli transformatsiya natijasida adabiy asarlarning iste'moli o'zgarmoqda, bu esa shoirlar va yozuvchilar uchun yangi platformalar yaratish bilan birga, mualliflik huquqi va adabiyotning tijoratlashuvi kabi muammolarni ham yuzaga keltirmoqda.

Adabiy tanqidchilikning yetarlicha rivojlanmaganligi, yosh ijodkorlarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining zaifligi ham ushbu davr adabiyotining rivojlanishiga ma'lum darajada to'siq bo'ldi.

Chuqur monografik tadqiqotlar: Mustaqillik davri o'zbek adabiyotining alohida janrlari (masalan, erkin she'r, doston) yoki tor tematik yo'nalishlar bo'yicha chuqur monografik tadqiqotlar o'tkazish.

Qiyosiy tadqiqotlar: O'zbek mustaqillik adabiyotini boshqa postsovet mamlakatlari (masalan, Qozog'iston, Qirg'iziston, Ozarbayjon) adabiyoti bilan qiyosiy o'rganish orqali umumiy tendensiyalar va mintaqaviy xususiyatlarni aniqlash.

Raqamli gumanitar fanlar (Digital Humanities) usullarini qo'llash: Mustaqillik davri adabiyoti, ayniqsa she'riyatining katta hajmdagi matn korpuslarini shakllantirish va ularni kompyuter lingvistikasi, matn tahlili dasturlari yordamida o'rganish. Bu esa tematik va stilistik o'zgarishlarni miqdoriy jihatdan aniqlashga yordam beradi.

Xulosa

O'zbekistonning mustaqillikka erishuvi milliy adabiyotda tubdan yangi sahifani ochdi. Mustaqillik davri adabiyoti, ayniqsa she'riyati, sovet davrining qat'iy mafkuraviy va estetik cheklovlaridan ozod bo'lib, o'zbek xalqining milliy o'zligini anglash, tarixiy adolatni tiklash va yangi jamiyat qurish g'oyalarining badiiy ifodasi sifatida shakllandi.

Ushbu tadqiqotda mustaqillik davri adabiyotining asosiy yo'nalishlari va she'riyatdagi o'zgarishlar tahlil qilinib, quyidagi asosiy natijalar aniqlandi:

G'oyaviy erkinlik va milliy o'zlik: Sovet mafkurasi zulmidan xalos bo'lish ijodkorlarga milliy qadriyatlar, tarix, til va din mavzularini erkin yoritish imkoniyatini berdi. Milliy o'zlikni anglash va Vatan mustaqilligi she'riyatning asosiy ruhini tashkil etdi.

Tematik kenglik: Mustaqillik davri she'riyatida mavzular doirasi sezilarli darajada kengaydi. Tarixiy xotira, ijtimoiy-siyosiy masalalar, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, universal insoniy muammolar va ekologik tashvishlar kabi mavzular shoirlar ijodida o'z aksini topdi.

Stilistik xilma-xillik va badiiy izlanishlar: She'riyatda an'anaviy va zamonaviy shakllarning uyg'unligi, erkin she'rning rivojlanishi, ramziylik va metaforaning chuqurlashuvi kuzatildi. Shoirlar o'ziga xos individual uslublarni shakllantirib, badiiy ifoda vositalarini boyitdilar.

Adabiyotning ijtimoiy funksiyasi: Adabiyot nafaqat estetik zavq beruvchi vosita, balki milliy g'oyani shakllantirish, jamiyatni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashdek muhim ijtimoiy funksiyani ham bajardi.

Tadqiqotning cheklovlari: Ushbu ish mustaqillik davri adabiyotining umumiy manzarasini, asosiy tendensiyalarini yoritishga qaratilgan bo'lib, ayrim shoirlar ijodining chuqur tekstologik tahlilini yoki alohida janrlar bo'yicha batafsil qiyosiy tadqiqotlarni o'z ichiga olmaydi. Shuningdek, berilgan manbalarning cheklanganligi sababli (xususan, Oybek she'riyatiga oid manbaning mavzuga aloqador emasligi [2]) mustaqillik davri adabiyotining barcha jihatlarini batafsil yoritish imkoniyati cheklandi. Shuning uchun, natijalar ko'proq umumiy tendensiyalar va g'oyaviy yo'nalishlarga asoslangan.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun yo'nalishlar: Kelajakda mustaqillik davri o'zbek adabiyotini tadqiq etishda quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

Mustaqillik davri adabiyotining turli janrlariga (masalan, erkin she'r, qissa, roman) alohida-alohida bag'ishlangan monografik ishlar.

Yangi avlod shoirlari ijodini chuqur tahlil qilish, ularning o'zbek adabiyotiga olib kirgan yangiliklarini aniqlash.

Mustaqillik davri adabiyotini postsovet makonidagi boshqa davlatlar adabiyoti bilan qiyosiy o'rganish.

Globallashuv va raqamli texnologiyalarning mustaqillik davri adabiyotiga ta'sirini tadqiq qilish.

Xulosa qilib aytganda yangilanib borayotgan istiqlol davri adabiyoting asosiy xususiyatlari quyidagilardan iboratdir:

- Istiqlol davri adabiyotining ilk bosiqchida o'zbek ijodkorlari yangicha uslub va mahorat sirlarini o'zlashtirish maqsadida g'arb adabiyoti ananalariga ko'proq murojaat qildilar. Natijada A.Kamyu, F.Kafka, G.Garsiya Markez, Kavabata kabi san'atkorlarning kabi san'atkorlarning absurt bema'ni, mantiqsiz asarlariga taqlid kuchaydi. Ular ko'plab tarjima qilindi. G'arb adabiyotining ta'siri ma'lum ma'noda ham ijobiy ham salbiy natijalar berdi.

• Shu ta'sir oqibatida o'zbek adabiyotida modernizm oqimi kirib keldi. Menimcha, adabiyotda paydo bo'ladigan turli "izm"lardan cho'chimaslik kerak. Bu asalda izlanish jarayonidir, agar u ijobiy natijalar bersa, kashfiyot darajasidagi asarlar yaratildi.

• 90-yillarga kelib, yana buyuk Sharq adabiyoti an'analari, mumtoz adabiyotimiz, qadimgi yodgorliklar, mif va afsonalar, asotirlar va rivoyatlarga qiziqish kuchaydi. Endi adabiy asarlarda mumtoz turk xalqlar adabiyotining barhayot an'analari, islomiy qadriyatlar keng o'rin ola boshladi. Sharq adabiyoti an'alariga tayanish, avvalo, milliy o'zlikni anglashga olib kelyapti. Badiiy adabiyotda tasvirlangan shaxs o'z manfaatlarini qadimiy an'analardan, ajdodlari qadriyatlaridan ustun qo'ya olmaydi. G'arb, modern adabiyoti daesa aynan buning aksidir. Sharq adabiyoti aynan ana shu an'analarga sodiq ligi, ularni boyitishi, novatorlarcha davom ettirishi bilan g'arb adabiyotidan farqlanadi.

4. Chorak kam bir asrlik sovet davri adabiyotiga yangicha nuqtai nazar bilan qarash tamoyili paydo bo'ldi. To'g'ri, bu davr adabiyoti xazinasini butunlay inkor etib, undan voz kechishni taklif qiluvchilar ham chiqdi, ammo bu mumkin emas. Aslida sovet davri adabiyotining ulkan namoyondalari kommunistik g'oyaning otashin targ'ibotchilari bo'lgan, ular shunga majbur qilingan. G'.G'ulom, Oybek, Uygun, A.Qahhor, H. Olimjon, M.Shayxzoda, Mirtemirlarning badiiy xazinasidan faqat kamchilik qidirmaslik kerak. Ular ijodida mangulikka daxldor oltin-u javohirlar talaygina. Xullas, bu davr adabiyotini xolis, tanqidiy nuqtai nazardan o'rganish, saragini sarakka, puchagini puchakka ajratish, ularning tub sabablarini ochish davri keldi.

5. Ijod erkinligiga katta imkon tug'ildi. Adabiyotning barcha tur va janrlarida hayotni ro'y-rost, butun murakkabligi bilan tasvirlashga, ijtimoiy-ma'naviy adolatsizlikka xo'rlik va qullik sharoitida yashagan, ma'nan majruh bo'lgan inson tasviriga e'tibor kuchaydi. Ch.Aytmatov ta'biri bilan aytganda, «Adabiyot hamisha insonparvarlikka xizmat qilib kelgan»ligini amalda isbotlashga kirishdi. Aslida sovet

davri adabiyoti davrida ham mehnatkash inson adabiyotining asosiy bosh qahramoni hisoblanardi. Biroq unda bu inson faoliyatining tashqi omillari—hayotga, mehnatga, hatto muhabbatga ham kommunistik munosabati, siyosatga faol aralashuvi, communist bo'lishi shart bo'lib, shu tomonlari birinchi o'ringa qo'yilardi. Shu talablarga javob berolmagan asar noma'qul hisoblanardi. Endilikda inson ruhiyati, surati va siyrati bor holicha, butun murakkabligicha mukammalligi bilan ifodalanish bosqichiga kirdi.

6. Shu asnoda qahramonlar tasvirida ilgari mavjud bo'lgan ijobiy va salbiy tushunchalarni anglatuvchi qoliplar barham topdi. Endilikda asar qahramonlari o'zining butun fazilat-u unsurlari bilan mukammal inson sifatida namoyon bo'lmoqda.

7. Badiiy adabiyotga ruhoni kayfiyat—islom ma'naviyati kirib keldi. Diniy qadriyatlar, imyon va e'tiqodni kuylovchi ko'plab badiiy asarlar yaratildi. Xalqimiz bunday

yangilanishni sog‘inib qolgan ekan, juda ilqlik bilan kutib oldi. Albatta, bu ma‘naviy ehtiyojini qondirish uchun lirik qahramonlarning faqat ichki chekinmalarini ifodalash kamlik qiladi. Uning ruhiyati, ma‘naviyati, botiniy dunyosi to‘laroq ochilmog‘i lozim.

8. Adabiyotda chin ma‘noda ijodiy erkinlik ro‘yobga chiqdi. Yozuvchi uchun taqiqlangan mavzu va muammo qolmadi. Ijodkor o‘zi istagan mavzu va muammoni ko‘tarib chiqishi mumkin, faqat u xalqni yomonlikka targ‘ib etmasa, jamiyatga, umumiy maqsadlarimizga qarshi bo‘lmasa bas.

9. Bu davr adabiyotida yangi tragikomediya janri dunyoga keldi.

10. Badiiy adabiyotni yanada rivojlantirish uchun respublikamizda ko‘plab mukofotlar ta‘sis etildi va ular xalqaro ahamiyatga ega bo‘lib qoldi. Masalan, M.Qoshg‘ariy, A.Yassaviy, A.Navoiy, A.Qodiriy, Cho‘lpon nomidagi mukofotlar shular jumlasidandir.

11. Mustaqillik sharofati bilan «Vatan», «Hurriyat», «Yozuvchi», «Milliy tiklanish» kabi gazetalar, «Sirli olam», «Tafakkur», «Jahona dabiyoti» singari jurnallar nashr qilina boshlandi.

12. Har yili mustaqillik bayrami arafasida bir qachamunosib harakat qilgan ijodkorlarga unvon va mukofotlar berilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Adeeb Khalid. O‘zbekistonni yaratish: Millat, Imperiya va Inqilob Dastlabki Sovet davrida. Ithaca: Cornell University Press, 2015.

[2] Birgit Schlyter. Til siyosati Zamonaviy Markaziy Osiyoda: Milliy va etnik o‘zliklar. London: I.B. Tauris, 2005.

[3] Deniz Aktürk. "Sovet Adabiy Merosi Postsovet O‘zbek Adabiyotida." Yevroosiyo Tadqiqotlari Jurnali, vol. 11, no. 1, 2020, pp. 1-13.

[4] Sanobar Shermatova. "Mustaqil O‘zbekistondagi adabiy jarayon." Markaziy Osiyo Tadqiqoti, jild. 20, son. 2, 2001, sah. 159-170.

[5] Gulnara Karimova. "Qarshilik poetikasi: Sovetdan keyingi O‘zbek she‘riyatida milliy o‘zlik." Slavyan Sharhi, vol. 72, no. 3, 2013, pp. 589-605.

6. Qahhorov A. (2015). Mustaqillik davri o‘zbek adabiyot: An‘ana va yangiliklar. Toshkent: sharq nashriyoti.

7. Yusupov E. (2018) Zamonaviy o‘zbek nasri: yo‘nalishlar va tendensiyalar. Toshkent: Akademnashr